

TJESKOBA STVARANJA I POLEMIČKO JA VLADANA DESNICE

Dušan Marinković

Sažetak: U intervjuima s Vladanom Desnicom na vidjelo često izlaze njegova zapažanja o identitetu umjetnika. Desnica slijedi ideju da dosljedno zastupanje sebe i svojih stavova rezultira najboljim rješenjima. Desničini odgovori u intervjuima ne zadovoljavaju samo primarni zahtjev pitanja, nego nude jednu širu, obuhvatniju poziciju sagledavanja u koju Desnica uključuje i implicitni autobiografski kontekst, ali i opći društveni kontekst, koji ne vidi dovršenim i monolitnim ni na kojem nivou, nego upravo suprotno – otvorenim prema budućnosti i utoliko načelno podložnim diferenciranim strategijama tumačenja.

Ključne riječi: Vladan Desnica, polemički spisi, intervjui

1 U intervjuu/razgovoru što ga je dao beogradskoj **Omladini**, dakle časopisu za mlade, Desnica odgovara na pitanja o tome kako da se u svijetu odraslih pozicioniraju mladi književnici u svom nastojanju da što prije uspiju – ovako: «... treba da ne postupe protiv svoje savjesti. Već iz samog pravilno shvaćenog sopstvenog interesa: povijanja, kompromisi, koncesije iz praktičnih oportunističkih razloga ili za ljubav ‘uspjehu’, deformiraju moralni lik čovjeka, a time i umjetnika u njemu. Uostalom, odoljeti takvom iskušenju i nije tako teško kao što bi moglo da izgleda, ako mu nekoliko puta odolimo, kasnije vjerovatno nećemo ni dolaziti u takav položaj. Kao što vidite, više manje stvar navike, ili autodresure, kao i svaka druga vrsta kuraže.»¹ Intervjuirani bira u svom odgovoru ključnu riječ **savjest** pa je veže sa riječju «**uspjeh**» i potom proširenom sintagmom **moralni lik čovjeka/umjetnika** da bi niz zatvorio pojmovima **autodresura/kuraž**. Desnica nedvosmisleno ukazuje na tako neodoljivu ideju/misao o identitetu umjetnika i čovjeka, umjetnika stvaraoca i karaktera stvaraoca, odnosno smatra, što će u drugim prilikama još jasnije izraziti, da dosljedno zastupanje sebe i svojih stavova proizvodi najbolja rješenja, kako na planu zastupanja sebe kao karaktera, ali isto tako i kao stvaraoca. Stajalište što će ga autorsko ja intervjuja ne samo svjedočiti na tematskom planu svojih radova (u esejima i feljtonima: **Kako zamišljam lik književnika, Puzanje na trbuhu, O jednom gradu i o jednoj knjizi**, pojedini zapisi u **Zapisima o umjetnosti** itd., a u **Ljestvama Jakovljevim** na primjer postaje čak i centralnom temom te posebno prelomljena u nedovršenoj drami **Gadni mali gnom**) nego i svojom egzistencijom. A to ionako uvijek znači i sudbinom drugih oko sebe. Svojih. Oči-

¹ »Plodonosna je samo principijelna borba«, *Omladina* (Beograd), 12/1956., br. 970, 8. Razgovor vodio: Žika Lazić.

gledno, jedna stara humanistička (?), neki kažu iritantno naivna maksima, klišeizirana i izandala do potrebe da se cinično osporava, a za druge ne manje iskusne upravo suprotno – treba tvrdoglavo inzistirati na njezinom čuvanju/trajanju, pošto u sebi hrani/čuva neku važniju spoznaju o ljudskom postojanju ili spoznaju o nedovoljno osviještenoj «regulaciji» ljudskog postojanja. Biti ja. Imati i moći zastupati sebe u odnosu na sebe. Ne isključivo u odnosu na druge. U nastavku Desnica će na pitanje **Kakav odraz imaju književne grupacije i njihova borba na mlade pisce?** odgovoriti već znatno kompleksnije: «Podjele i grupacije nužna su i korisna stvar, a borba, pa i žestoka borba, plodonosna je i ne može da ima loših posljedica, sve dok je to principijelna borba na idejnom i estetskom planu, dok ostaje u dozvoljenim granicama i dok se vodi dozvoljenim sredstvima, dok se ne izvitoperi u nešto drugo.»²

Desničini odgovor, kao što je to vrlo čest slučaj kod njega, ne zadovoljava samo primarni zahtjev pitanja, nego nudi jednu širu, obuhvatniju poziciju sagledavanja u koju uključuje i svoje lično iskustvo, odnosno uspostavlja implicitni autobiografski kontekst, ali i opći društveni kontekst, koji ne vidi dovršenim i monolitnim ni na kojem nivou, nego upravo suprotno – otvorenim prema budućnosti i utoliko načelno podložnim diferenciranim strategijama tumačenja. A diferencirana tumačenja po mjeri svojih koncepcija nužno kritički propituju cjelokupno ljudsko iskustvo/zbilju u cilju njegova razvijanja i poboljšanja – ideja nade i razvoja ugrađena je utoliko u njegov svjetonazorni okvir, iako u nekim drugim situacijama neće tako decidirano stati iza pojmova kojima se govornik legitimira kao čuvar mita nade. Zato smatra da jedino otvorena, «žestoka borba» daje plodonosne rezultate, neovisno o tome da li se konfrontiralo prema sebi ili prema drugima, gdje konfrontiranost sa sobom i sa drugima vidi kao kreativan, izazovan, produktivan stvaralački čin. Ovdje se ograničava na konfrontaciju na «idejnom i estetskom planu», upravo onim planovima koji su tada goruće aktuelni, mada je konfrontacija na planu estetičkom tada manje značajna nego koju godinu ranije – godina je 1956. i na dnevnom redu su bile rasprave na idejnom planu koje su se ticale svih, iako su bile privilegija zatvorenih struktura ili odabranih grupa i pojedinaca pa se o njemu moglo tek izdaleka i obazrivo javno misliti – na društvenoj sceni zbiva se sveopća rasprava koju nameće nova društvena zbilja i institucionalno verificirani pojedinci. Dakako, ta bi se borba trebala voditi «u dozvoljenim granicama» i «dozvoljenim sredstvima», jer opasnost da se takav način izmetne/izvitoperi u nešto drugo uvijek vrebava, što je i sâm i te kako okusio i proživio. Očigledno jedna melankolično-ironična aktualizacija vlastitog iskustva i rezime/vaganje svoje principijelne borbe za zastupanje/propitivanje pogleda i stavova u okviru govora za druge.

Desnica je u tom smislu na prvo pitanje svojim i životom i radom posvjedočio da je moguće ne ogriješiti se ni prema savjesti ni prema stvaranju podnoseći iskustvo kontinuirane stvaralačke autodresure, a na drugo pitanje odgovorit će ovaj tekst u kojem će se ukazati na konzekvence shvaćanja da fenomenologija javnoga govora neizbježno stvara podjele i grupe i da je to „korisna stvar“, odnosno pokušat će se pokazati što je zahtjev za „bespoštednom borbom“ proizveo u njegovu konkretnom slučaju i kakve je posljedice donio kad se bespoštedna borba na „idejnom i estetskom planu“ nije vodila ni u okviru dopuštenih granica ni ostajala u okvirima dozvoljenih sredstava.

² Isto.

1.1. Budući da je u periodu od 1950. do 1957. godine imao kontrolirano sužen prostor i mogućnosti objavljivanja, pronalazio je oblike javnog komuniciranja kojima može koliko-toliko da zadovolji sa jedne strane interes drugih i da takve situacije istovremeno koristi i za upisivanje/razvijanje svoga neuspostavljenog dijaloga/polemike s drugima sa druge strane: intervju je jedan od tih oblika što je znao iskorištavati da bi sebe svjedočio/branio javno i time koliko-toliko zadovoljavao potrebu za brzom i adekvatnom reakcijom, bez posebne pripreme i uvijanja, jer ga je nepotrebno a kontraproduktivno odgađanje frustriralo, pošto je znao kako protokom vremena blijedi pamćenje i time gasne relevantnost sama predmeta spora. Doduše, mogao je tu tjeskobu terapijski da riješi fiksiranjem zapisa pro futuro, dnevničkim žanrovima, tim ispovjednim oblicima u koje se uglavnom upisuje narcistična želja da se za buduća vremena sačuva svoje tumačenje spornih pitanja ili problema, pošto su to ispovjedni oblici u kojima načelno govor za druge o sebi jest modulirani govor o sebi za sebe, ono što će u ne baš najadekvatnijoj, ali ironijski efektno osjenčanoj formulaciji nazvati intimistička literatura³. Desnica tako artikulira i svoju stvaralačku i «generacijsku» muku, a ne samo muku mladih književnika i izdvaja kao najrelevantnije planove estetski i idejni plan, tjeskobu egzistencije u koju se upisuje njegova tjeskoba stvaranja. Sa jedne strane zastupa stav o identitetu ličnosti pisca i njegova djela, odnosno snažno markira shvaćanje da literatura mora posjedovati neupitan etički zahtjev potvrđen i s plana piščeve egzistencije, odnosno da ga velika literatura ima, da je u veliku literaturu načelno upisan a što će također u jednom intervjuu definirati, da je dublji smisao umjetnosti da dade svoj prilog „vječitom cilju: očovječenju čovjeka“⁴. Sa druge strane to je koncepcija kontinuirane borbe, neprekidne konfrontacije, trajnog bespoštednog pronalaženja, otkrivanja, onoga što će i sa pozicije angažiranosti artikulirati također u intervjuima, esejima i u svojim fikcionalnim tekstovima, a to je da literatura ne oblikuje zbilju na način kako to rade druge diskurzivne prakse, ona ne objašnjava na analitički, argumentacijski način, nego postupcima označavanja, uviđanja, otkrivanja⁵. Ta se implicitna pozicija sagledavanja može uočiti u nizu tekstova iz tog perioda i u javnim nastupima⁶ gdje zagovara stajalište da književnost/umjetnost ne tumači izvanfiktionalno/nesimboličko postojanje, nego da nastoji isključivo svojim strategijama posredovanja (sagledavanja, označavanja, ukazivanja, upućivanja itd.) organizirati svoj odnos spram njega. Umjetnost stoga ne pretendira da zaposjedne pozicije govora Istine o svijetu iskustva, pogotovo ne objektivne Istine, nego da priziva cjelinu iskustva, a ono je i iracionalno i alogično i paradoksalno i somnabulno itd. itd. Sasvim je bilo jasno da će morati da se odredi prema tada aktualnoj javnoj raspravi, odnosno polemici o realizmu i modernizmu, iako se malo okašnjelo uključio u tu polemiku/diskusiju i to tematiziranjem pojmova realizam/realno i karakter: u svakoj ukazanoj prilici u kojoj se govorilo o toj temi negirao je i osporavao tada najfrekventniju i najprisutniju teorijsku koncepciju Timofejeva, jer za njega ne samo da je bila uska nego i neadekvatna. I zato štetna. Desnica je ideologiziranu realističku poetiku osporavao shvaćanjem realizma kao modela kojim se oblikuje

³ Intimistička literatura, u: Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga*, (prire. Dušan Marinković), Zagreb 2006., 199.-201.

⁴ Živojin N. TODORVIĆ, *Reč imaju pisci sveta*, knjiga I, Kragujevac 1962., 73.-75.

⁵ „Upoznati, spoznati, proniknuti...“, *Književne novine*, Nova serija (Beograd), 9/1958., br. 63, 6. Razgovor vodila Grozdana Olujić-Lešić.

⁶ Desnica se rado odazivao na javne nastupe, jer je to bila dobro došla situacija da iziđe iz izolacije u koju je gurnut – književne tribine, književne večeri, javna predavanja, književni petak, predavanja, razgovori sa slušaocima, odgovorima u intervjuima itd.) pa i tekstovima koje bismo mogli imenovati znanstvenima.

svekoliko ljudsko iskustvo, a to znači i njegovi snovi i njegove iluzije i njegove zablude i njegovi fantazmi itd. itd.

1.2. Taj se Desničin angažman odvija u sjeni onog sukoba/polemike što se fiktivno odvijao/la na terenu ne samo književno-teorijskom nego na opće estetičkom i što se simplificirano u književnokritičkim tumačenjima definira, odnosno imenuje odrednicom so-realizam i što će relativno vrlo brzo nakon toga, kad se o tom vremenu samo prisjećalo, postati opća odrednica književnih historičara o kojoj se mora dati javni ideološki kritički stav obnavljajući na taj način upravo onaj model što su ga osporavali. Tako se književna historiografija, a sa njome i opća historiografija i kulturologija, prije svega „obračunavala“ sa jednom neprihvaćenom poetikom, a ne sa realno zaživljenom umjetničkom praksom, više se referiralo na pojedince i grupe u književnoj kritici i na njihovu ideološku i institucionalnu moć a ne na primarne beletrističke tekstove. Socrealistički koncept u jugoslavenskim književnostima, odnosno socrealistički koncept rijetko je tko realizirao u svojim tekstovima, od koncepcija **Na Drini ćuprije** i **Travničke hronike** do **Pesme** ili **Daleko je sunce**, da se spomene onaj centralni vremenski okvir i period u kojemu su se etablirali ideolozi u kulturi, a u književnom životu posebno. Da se na primjer ne spominje označeno ideološko iskustvo zbirke priča **Strah in pogum** Edvarda Kocbeka ili brojnih zbirki poezije. To je tako i sa Desničnim pripovijetkom **Pred zoru** iz 1949. i s romanom **Zimsko ljetovanje** iz 1950. i sa zbirkom novela **Olupine na suncu** iz 1952. godine.

2. Svaka kulturna zajednica formira svoj repertoar znakova i interpretacijsku mrežu po kojoj te znakove raspoređuje te pomoću kojih obezbjeđuje u svom kulturnom prostoru svijest o sebi, formira ih, te znakove, ali ih i, promatrano dijakronijski, razgrađuje, daje im i određuje različita mjesta na tipološkoj mapi ukoliko ih treba za vlastitu autoregulaciju ili ih odbacuje kad se istroše ili pak zasmetaju pri konstituiranju poželjne/prihvatljive slike o sebi. Pogotovo u periodima kad smetaju, remete čistunstvo novokonstituirajućih ideoloških paradigmi, jer elementarnim svojim postojanjem i svojim značenjskim potencijalom, odnosno povijesnim postojanjem razobličuju intencionalno novu ideološku konstrukciju.

Utoliko i ovo naše bavljenje jest toga svjesno, ako prihvatimo da je dodatna odrednica «1945-1954» u sklopu teme **Intelektualci i vlast** dovoljna za iskupljenje. Što se književnohistorijske pozicije tiče, mislim da bi neko drugo omeđavanje bilo adekvatnije građi koja se opservira. Budući da se gotovo u cijelosti najjasnije i najpotpunije realizira polemičko ja Vladana Desnice upravo u označenom, arbitrarno pronađenom vremenskom periodu, zadržat ću se ponajprije upravo na njemu, neovisno o tome što bi se trebala obuhvatiti cjelina i neovisno o tome što se i taj partikularni dio interpretira sa neke pozicije sagledavanja cjeline i pozicije sa koje se to čini, a to je sadašnja sinkronijska.

3. Već zarana se Vladan Desnica suočio s pitanjem kome je namijenjena njegova literarna avantura, njegov krajnje subjektivan, neponovljivo ličan problem, javno očitovanje sebe i što sve mora podnijeti/investirati da bi si to elementarno pravo mogao da omogući. Ne upadajući u procjepe teorije recepcije ili novog historizma, ali ne ignorirajući njihov zahtjev za uključivanjem kategorije recipijenta i u konzekvenciji konteksta, odnosno cjelokupna simboličkog iskustva i svega onoga što nam on donosi i na što nas svojim zahtjevom opominje

sveukupno dekonstruktivističko trežnjenje, moglo bi se reći, da već zarana zna da je svaki tekst relativne individualne neponovljivosti, jer svojim fenomenološkim osobitostima proizvodi zbilju po mjeri upisivanja u nju svog simboličkog iskustva, ali da i sâm jest proizveden i da je utoliko uvijek nanovo proizvađan. Po mjeri interesa diskursa i njihovih nosilaca aktiviranih na prostoru tržišta i centara moći određene društvene zajednice. Jer, konačno: oni ga načelno kao tekst i omogućavaju. Iako je to, naravno, znao i ranije studijem brojnih historijskih i književnih tema, ipak neposredno iskustvo s urednikovanjem i recepcijom projekta **Magazin Sjeverne Dalmacije** to mu je potvrdilo i bilo je za nj višestruko značajno, jer je bio prvi neposredni primjer javnog osporavanja koji se dešava upravo njemu – osporavanje prema sebi već je bio uvelike izvješćio? /U nekoliko je prilika, ponekad sa vidnim znakovima dubljeg negodovanja, govorio o svojim tekstovima, odnosno svom tobožnjem «kasnom» ulasku u književnost. U osnovi govorio je o dugoj pripremi za poziv književnika, o velikom nezadovoljstvu s ostvarenim. U razgovoru sa Stevom Ostojićem reći će: «Črčkam tako reći otkad znam za sebe. A počeo sam objavljivati veoma kasno. Tome su dva razloga. (...): uvijek, još kao početnik, imao sam pri pisanju veoma jasnu sliku onoga što želim da postignem, kao neki praobrazac koji lebdi u oblacima i koji moram da savučem iz oblaka i fiksiram na papir, kao neki model već gotovog budućeg djela - i veoma jasan osjećaj jesam li to postigao ili nisam. (...) Drugi razlog mom kasnom objavljivanju radova je taj što je u meni oduvijek bila – a i sada je – slabo razvijena ona ‘čezvičajna svrabež knjigopečatanija’ o kojoj tako uvjerljivo i plastično govori Dositej.»⁷

3.1. Zato ćemo otpočeti s opisom ove prve polemičke situacije u kojoj se ogleda Desničin polemički ja i koja nije proizvela nikakve posljedice ni za njega kao građansku ni za njega kao stvaralačku personalnost, što neće biti slučaj s drugom polemičkom situacijom koja će imati dalekosežne posljedice i na planu građanske biografije i na planu poetike tekstova. Kao što znamo, Desnica je u književni život ušao 1934. godine kad je uredio i objavio prvo godište **Magazina Sjeverne Dalmacije** pri čemu je cijeli projekt pokrenuo i financijski omogućio **Glas Privredno-kulturne matice za Sjevernu Dalmaciju**. Reakcije su već te 1934. godine kad izlazi prvi broj, odnosno prvo godište, naravno, bile različite. Stanislav Vinaver će u svom osvrtu na izlazak **Magazina**⁸ biti veoma skeptičan prema kulturološkoj orijentaciji publikacije – vidi je kao proromansku, pogotovo protalijansku što je smatrao upitnim (da li njegovu poziciju čitati i na tragu stavova što ga zasigurno proizvode rezultati Repalske konferencije i onih procesa što su nastajali dodjelom uprave Zadrom i nekim otocima Italiji?), Mate Ujević⁹ pak hvali upravo mediteransku/»dalmatinsku« orijentaciju **Magazina**, pa uz još par manje-više pohvalnih kritika, najjasniji je ipak u svom stavu bila sama institucija pod čijom je firmom publikacija pokrenuta – **Glas**, odnosno **Privredno-kulturna matica za Sjevernu Dalmaciju**. Drugo će godište izići, ali uz pomoć zainteresiranih pojedinaca i financijsku podršku članova porodice Desnica. Desnica, bar koliko je danas poznato, odgovara na izazov **Glasa** koji se povlači iz suradnje implicitno polemički – objavljuje 1935. godine još jedan broj i sve se jasnije distancira od ljudi oko **Glasa** koji su bili pod snažnim utjecajem vladike Irineja Đorđevića. Dakle, prva polemička situacija i

⁷ Vladan DESNICA, „Prvu novelu namenio sam ‘Politici’”, *Politika* (Beograd), br. 18765, 31.12.1965. i 1.-2.1.1966., 14.

⁸ Prilog će biti objavljen u utjecajnom *Srpskom književnom glasniku* (Nova serija) 1935. godine.

⁹ Mate UJEVIĆ, „Za jednu dalmatinsku kulturnu orijentaciju: pisanje ‘Magazina Sjeverne Dalmacije’”, *Obzor* (Zagreb), br. 236, 13.10.1935.

prvi polemički izazov nije iskorišten. Desničina orijentacija na uključivanje autora kojima je u primarnom interesu znanstveni opis dalmatinskog historijskog i kulturnog iskustva doživljava osporavanje kao izazov na koji se ne smije odgovoriti pukim prihvaćanjem stava osporavatelja pa bili oni i inicijatori i financijeri projekta – odgovara novim brojem naredne godine sa gotovo istim suradnicima – jedan jasan polemički stav. Odgovora nije bilo. Konačno, bio je i premlad/nesiguran da sam poradi na zametanju polemičke situacije.

3.2. Uz ovu vanjsku prešućenu polemički bačenu rukavicu što će kod Desnice proizvesti jasnu spoznaju o moći mimikrijskog ja koji te stigmatizira i stigmatizirana ostavlja bez ikakve mogućnosti da objasni svoje stajalište (da pokuša razjasniti nastali *nesporazumak*, kao što će tu svjesno konstruiranu situaciju dubinski polemički/ironijski nazvati), dakle, uz tu vanjsku polemičnost od koje nije uzmicao i kojoj se nije ugibao, otkrivamo i onu unutrašnju i implicitnu polemičnost koja je konstitutivni dio samog Vladana Desnice kao stvaralačkog ja: upravo na stranicama **Magazina** objavljuje svoj prvi značajniji esej **Jedan pogled na ličnost Dositejevu**, esej u kojem je realizirana snažna polemička pozicija spram već stereotipiziranih i kanoniziranih interpretacija značenja književno-kulturnog rada Dositeja Obradovića za srpsku kulturu u cjelini. Njegova polemičnost se ogleda u potrebi da bez «uljepšavanja» jasno utvrdi doseg Dositeja Obradovića kao mislećeg subjekta, odnosno konstatira da je to neoriginalan mislilac, eklektik itd., što i nije nešto što se nije znalo pa po tome i ne bi bio od posebnog interesa za ovaj tekst, nego po želji, nastojanju da zaviri s onu stranu standardnog i uobičajenog: hoće da iza Obradovićevih prezentacijskih praksi otkrije upravo sakrivenog, intimnog, ličnog ja, odnosno smatra da je književna historiografija od njega napravila, ma koliko opravdano, «masivnu figuru, čovjeka od plana i programa, teškog kulturnog radnika, i s tom pogrešnom dijagnozom i nehotice oborili njegovu vrijednost», jer smatra da je on: «... naš najvedriji pjesnik, pjesnik čiste, svijetle radosti života, pjesnik bogodane, vječno mlade naivnosti duha, pjesnik svježine, pjesnik domaće sreće, pjesnik dobrote i ljubavi među ljudima.»¹⁰ U tom svom prvom esejističkom tekstu Desnica otkriva osobine koje ćemo prepoznavati i kasnije u njegovim radovima i reakcijama, a to je naglašena samosvjesnost i samostalnost i jasnoća artikulacije stavova koje zastupa – za razliku od kanonizirane interpretacije koja ide za tim da dokumentira ono što je općedruštveno važno i vrijedno kod Dositeja, ono što se može preuzeti za nadindividualne svrhe, mladi Desnica traga upravo za onim što je neponovljivo Dositejevo, ono po čemu je Dositej raspoznatljiv kao personalitet u odnosu na duge stvaralačke personalnosti.

4. Polemički ja, svijest o drugom kao kompetentnom sugovorniku koji raspolaže znanjima koja se propituju bilo da se s njim dijalogizira bilo argumentirano «prepire» bili žustro osporava, uočen u periodu prije 2. svjetskog rata, potvrdit će se i razviti osobito nakon njega: razvio se u konstitutivni/tvorbeni postupak njegova poetskog repertoara i u novelistici i u romanima i u dramskim tekstovima i u filmskim scenarijima, kazališnoj i filmskoj kritici, a o esejistici da se ni ne govori, odnosno cjelokupan njegov literarni opus jest jedna polemička situacija, jedan polemički stav, osobito ako se dodatno sagledava sa pozicije biografije. On

¹⁰ Od interesa je citirati u nastavku stavove koji toliko toga govore o Desnici: «U njemu bi kao ni u kome drugome kod nas vladao široki, duboko humani osjećaj koji obujmljuje cijelo čovječanstvo i ujedinjuje ga u vjeri u bolju budućnost i u konačnu pobjedu dobra na zemlji; u obmani da je čovjek u suštini dobar; u iluziji da će doći jedno doba savršene, sretne harmonije, u toj najsvjetlijoj iluziji čovjekove duše.» (V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 27.)

će biti realiziran i eksplicitno u polemikama (što objavljenim što neobjavljenim), esejima, razgovorima, intervjuima i implicitno u fikcionalnim žanrovima kad u relativno kratkom vremenskom periodu, niti punu deceniju (1950-1957) formira jednu subverzivnu poetiku u odnosu na vladajuću paradigmu što počiva na uvjerenju o protumačivosti svijeta i ovladavanjem iskustvom mita nade: on razvija strategije osporavanja svekolike harmoničnosti – od tematskog i kompozicijskog plana do jezičnog i zahtjeva za dinamiziranjem književnog života uvođenjem zapostavljenih literarnih žanrova, osobito humorističkih i satiričkih, od plana oblikovnog kad formira tekstove za koje ne nalazi žanrovsku odrednicu jer da su to nekakvi hibridni tekstovi koji izmiču književnoteorijskoj tipologizaciji: «Parabola o dobrom čovjeku»: to je takođe roman, u mom opusu nešto posebno, neobično i po formi, i po kompoziciji: to je, u neku ruku, u isti mah i roman, i drama, i film.»¹¹ Nije li pak i njegov jezik u svim žanrovima kojima se izražavao jedan polemički stav: potkopavanje intervencije lingvističke svijesti u individualni govor autora koji demonstrira kako treba iskorištavati cjelinu jezičnog iskustva u umjetničke svrhe, a ne svoditi ga na potrebe i prakse drugih pragmatičkih diskursa. Međutim, taj polemički ja ipak je ponajviše smješten u autorov temelji stvaralački pokret koji treba drugog, koji traži propitivanje, istraživanje što će odrešito, po mjeri vlastita polemičkog nerva formulirati: «Postoji u ljudima nešto što ih nagoni da budu pomalo pristaše svojih protivnika... Jer biti u isti mah i 'mi' i 'drugi' – ne znači li to u neku ruku biti ni manje nego gospod bog?» Odnosno, u govoru će se Ivana Galeba kao narativne figure naći stav koji uvelike odgovara opisu poetičkog modela u kojem se sam njezin govor artikulira: „Čini mi se da sam oduvijek osjećao (a kasnije i sasvim svjesno i mislio) da se dvije suprotne istine nipošto ne isključuju. Isključiti jednu ili drugu izgledalo mi je da znači osakatiti stvarnost, osiromašiti život, lišiti misao jednog njenog pola.“¹²

4.1. Veoma je originalno nastupio Desnica u prvom objavljenom, polemički nabijenom eseju nakon 2. svjetskog rata, tekstu u kojem se dotiče teme koja do današnjih dana, neovisno o formalnopravnoj i stručnoj poziciji sadrži/nosi javni polemički i ideološki potencijal visokog naboja, a to je pitanje pravopisa, odnosno književnog jezika. Naime, u «Prilogu za diskusiju» reagira na deveto izdanje Broz-Boranićeva **Hrvatskog pravopisa** koje je izišlo 1947. godine i u kojem se isključivo ispravnim opetovano smatraju oblici «prijevod» i «prijepis» na primjer itd., jer da su oblici «prevod» i «prepis» ekavski, a ne ijekavski. Desnica polemički propituje znanstveno-stručnu poziciju **Pravopisa** ukazivanjem na raskorak između nje i govorne/jezične prakse koja se opire toj i takvoj normativnosti: neovisno o normativnoj obaveznosti govornici, uporno već decenijima koriste oblike «prelaz», «prepis» itd. pa implicitno traži «pravo» na život varijantnim/konkurentskim oblicima, odnosno postavlja pitanje o pravu na slobodu izbora u jezičnoj praksi ili pravo na slobodu izbora u jezičnoj praksi kvalificiranih govornika koji uporno upotrebljavaju pravopisno «nepravilne» oblike zbog svojih izražajno-tvorbenih potreba. Jezična praksa iz današnje perspektive dodatno se usložnjava, ali bitno ne osporavajući Desničino stajalište. Diskurzivni ja toga teksta svjestan je da govor o jeziku i pravopisu nije samo govor o jeziku i pravopisu u užem smislu, jer smatra da «pogledi na jezik, koji se ovdje (u njegovu tekstu, op. D.M.) (možda, silom prilika, i previše žurajivo) nabacuju i zastupaju, ne bi bili primjenjivi – ukoliko su

¹¹ „Jedan trenutak sa Vladanom Desnicom”, *NIN*, 7/1957., br. 315, 10.

¹² Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti*, Zagreb 2008., 110.

samo ispravni i zdravi – i na druga takva pitanja».¹³ U najnovijim tekstovima u kojima se raspravlja o Desničinih pogledima na jezik u cjelini ili na neki od njegovih nivoa tvrdi se da je Desnica bio i te kako kompetentan tumač svojih stavova, pogotovo na planu funkcionalnih stilova: Josip Silić (**Desnica i jezik**) i Ivo Pranjković (**Vladan Desnica i hrvatski standardni jezik**). Pranjković smatra: «Osobito su poticajni oni dijelovi Desničinih napisa u kojima on zagovara jezičnu autonomiju književne umjetnine odnosno upozorava na specifičnosti beletrističkoga stila hrvatskoga standardnog jezika. Štoviše, rekao bih da ovi njegovi napisi pripadaju najzanimljivijim i najpoticajnijim redcima napisanima u nas o problematici književnoumjetničkog stila, pa čak i o problematici funkcionalnih stilova uopće, unatoč tome što Desničine formulacije nisu, po naravi stvari, lingvistički precizne, nego uglavnom metaforične i literarno asocijativne.»¹⁴

Ovoj će se problematici «pridružiti» i stvaralačka implicitna polemička pozicija i u prvom poratnom značajnijem tekstu, a to je **Zimsko ljetovanje**. Njegova koncepcija počiva na ispitivanju modela realizirana već u **Životnoj stazi Jandrije Kutlače** gdje se u okviru od razdoblja realizma obnavlja model sudbine seljačkog djeteta koji ostvaruje integraciju u urbanoj sredini, ali u obratnom pravcu: propituje kako reagira urbani mentalitet u ruralnom, dakle, klasična inverzija. Dakako, izmijenjena utoliko što se radi o jednoj rubnoj životnoj situaciji gradskog «kolektiva» kad socijalno i kulturno «superiorniji» ja/mi mora da organizira život u novoj sredini. Upravo u toj inverziji krije se/smješten je snažan polemički potencijal priče i omogućuje autoru da dovodi u pitanje brojne stereotipe u opreci dvaju takozvanih kulturnih modela – urbanog:ruralnog. Taj se sloj značenja u književnoj kritici o tom tekstu izuzetno rijetko i simplificirano tumačio, dakle, nije se rasvijetlio upisani prostor iskustva u okviru teme autorski ja kao polemički ja u odnosu na sebe. O temi zametanja i opisa posljedica javne a u osnovi krnje polemike bit će riječi kasnije, neovisno o tome što se o njoj pisalo često i dovoljno argumentirano, promatrano prema ondašnjim dostupnim informacijama.

4.2. U slučaju Vladana Desnice i njegova profesionalnog rada kao slobodnog književnika od samog početka uspostavlja se i razvija jedan pseudoparadoks toliko karakterističan za model u kojem su paralelno djelovale provjerene mada nerijetko i antagonizirane grupacije: moć pojedinaca i grupa na planu republičkih kulturnih zajednica i njihovih institucija u odnosu na savezne, kad su republičke morale dati prioritet savezima, odnosno ustuknuti pred autoritetom saveznih.¹⁵ Tako se završila kratkotrajna polemika u vezi sa Vladanom Desnicom, a da sam Desnica nije reagirao. Dakle, sa jedne strane visoko institucionalno pozicionirani i statusno zaštićeni pojedinci, snažno oslonjeni o centre književne, političke i ideološke moći, osporavaju Desničini rad književnokritičkim napisima/presudama koje se ne odnose na primarnu književnokritičku valorizaciju Desničinih tekstova, nego prije svega žele autora difamirati kao zagovarača neprihvatljivih i po društvo štetnih pogleda, pa uspijevaju da mu u duljem vremenskom periodu zatvore gotovo sve pristupe u časopisima

¹³ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*, 27.

¹⁴ Citirano prema: Dušan RAPO, *Zbornik radova o Vladanu Desnici*, Zagreb 2004., 50. Razgovor vodio: M. Bulatović.

¹⁵ Tako će se Ivan Dončević, jedan od najžešćih i najupornijih osporavatelja Vladana Desnice u trenutku kad je javljeno da je Desnica dobio Nagradu Društva pisaca Jugoslavije za zbirku priča *Olupine na suncu* – ogorčen i revoltiran ogradio od dodijeljene nagrade i svoga učešća u procesu žiriranja. Meritorno je u ime žirija odgovorio predsjednik žirija Milan Bogdanović uzevši u «obranu» i žiri (radio u sastavu: Milan Bogdanović, predsjednik i članovi: Marko Marković, Jure Kaštelan, Dimitrije Mitrev i Filip Kumbatović) i nagrađenu knjigu, odnosno njezinog autora.

i na radiju, a s druge nema značajnije Desničine knjige koja nije doživjela »samo« objavljivanje nego je i nagrađena: **Olupine na suncu** (zbirka novela; Nagrada Saveza književnika Jugoslavije, 1952), **Tu, odmah pored nas** (zbirka novela; nagrada Društva književnika Hrvatske, 1956), **Proljeća Ivana Galeba** (roman; Zmajeva nagrada Matice srpske 1957).¹⁶ Oštro se i bez valjana razloga i bez primjerene argumentacije obrušavalo i na njegove stavove koje je zastupao u esejima o umjetnosti i književnosti i na njega kao građansku ličnost do nivoa ideološke/političke denuncijacije, ostavljajući napadnutoga bez mogućnosti da odgovori svojim osporavateljima, odnosno bez mogućnosti da mu odgovori ugledaju svjetlo dana: čak i redakcije časopisa u kojima su objavljeni »inkrimirani« tekstovi pod pritiskom odustaju od objavljivanja odgovora pa i oni koji su ga prepoznali i prihvatili kao drugačiji, inovativni glas bez obzira koliko stvarno dijelili Desničine poglede (**Krugovi**). Međutim, toj se grlatoj grupaciji suprotstavljaju pojedinci koji nastoje mijenjati stereotipizirane mehanizme u kulturnom životu. A ona tako teško određiva i nepredvidiva društvena snaga koju nazivamo javnost, prepoznavši pojedinca koji potkopava »službeni« nalogodavački i monološki diskurs zahtjevom za slobodnom diskusijom o prijepornim pitanjima (a nije se odnosilo samo na pitanja estetike – što je od interesa za vrlo uzak sloj čitalaca ili zainteresirane za ekskluzivna pitanja teorije književnosti), Desnici daje podršku. U vrijeme najžešćeg opstruiranja kad su mu gotovo sve redakcije odbijale suradnju, biva pozvan da bude prvi gost na novopokrenutoj književnoj tribini **Književni petak** 04.11.1955. godine, tribini koja će vremenom postati najznačajnijom javnom tribinom u Zagrebu i Hrvatskoj. U novinskoj vijesti o toj tribini inicijalima potpisani izvjestilac konstatira s velikom dozom zadovoljstva kako je odaziv građanstva bio daleko iznad očekivanja pa je prisustvovalo dvostruko više namjernika nego što je bilo raspoloživih mjesta, kako je tribina polučila uspjeh iznad svih očekivanja.

Iako je vrijeme radikalne ideološke kontrole javnog prostora bilo počelo polako da se rastvara nakon historijske epizode sa SSSR-om, odnosno konzekvence razlaza sa SSSR-om, ipak još uvijek egzistira čvrsto i stabilno formirana fronta ideološki budnih pojedinaca i grupa koji izrazito »zainteresirano« paze ne samo na ideološku »čistoću« sudionika u javnoj komunikaciji nego time potvrđuju i čuvaju svoje pozicije u književnom, kulturnom i društvenom životu koje su do tada neprikosnoveno zaposjedali uznemireni pred prvim znakovima otvaranja prostora javne komunikacije za druge i drugačije poglede.

Upozoravamo na ovaj paradoks koji, dakako, više govori o strategiji tumačenja jednog vremena nego o zbiljskim elementima upisanim u taj fenomen. Zato sljedeće tumačenje fenomena fantomskih udova treba sagledati s te pozicije: Desničina se pozicija stvaralačkog, kreativnog izazova, a time i svog polemičkog ja u odnosu na sebe kao stvaralačkog ja, učas prometnulo u građu za fiktivnu, fantomsku polemiku, mnogi bi rekli javni linč. Na dnevnom je redu bila nervozna reakcija ugroženih ideologa kulture koji slute nova vremena i nove odnose u kojima će se morati pojaviti novi igrači.

¹⁶ Dodjela Zmajeve nagrade može se smatrati demonstracijom književno-kritičke savjesti i davanje podrške ne samo autoru kao građanskoj ličnosti nego i podržavanje jedne knjige koja se svojim poetičkim specifičnostima/inovativnošću legitimira kao iskorak u cjelokupnoj tadašnjoj romanesknoj praksi u Jugoslaviji a kao iznimno vrijedan proizvod svojom estetskom dovršenošću./

5. Početak »sukoba« otpočinje gotovo bezazleno, kao što to često biva i kao što to često na prvi pogled izgleda. Sukob je, u svoj svojoj fenomenologiji, ionako, bio »rezerviran« isključivo za upućene, jer njegovi efekti do javnosti nisu ni brzo ni adekvatno dopirali. Kratka kritičarska bilješka¹⁷ o **Zimskom ljetovanju** u kojoj se implicitno sugerira da je roman idejno neprihvatljiv, prošla bi najvjerojatnije nezamijećeno i bez većih posljedica da Desnica ne pokušava »braniti« svoj roman tekstem **O jednom gradu i o jednoj knjizi**.¹⁸ U popratnom pismu odgovornom uredniku beogradskih **Književnih novina** koje su objavile kritičku bilješku, Jovanu Popoviću, Desnica 23.07.1950. objašnjava zašto bi htio da njegov članak bude objavljen i što je sve poduzeo s tim u vezi – najprije je tražio mišljenje samog kritičara: »Vidjevši u broju 26. 'Književnih novina' kratak osvrt Jože Horvata na moju knjigu 'Zimsko ljetovanje', učinilo mi se da knjiga može da se netačno interpretira, pa sam bio napisao dulji članak o sredini u kojoj se radnja događa, o samoj knjizi i o nekim takovim po mome mišljenju netačnim ili neosnovanim interpretacijama. U članku su bila dodirnuti i neka opća pitanja o književnosti o kojima sam smatrao da je korisno diskutirati. Članak sam predao samom Joži Horvatu, ali on nije bio mišljenja da je korisno njegovo objavljivanje.«¹⁹ Desnica obazrivo ostavlja Popoviću slobodne ruke da li da objavi poslan tekst ili ne, ali napominje da u slučaju da se odluči na objavljivanje neka »svakako prethodno upoznajte s njim Jožu Horvata; znam da biste vjerojatno to učinili i bez moje preporuke, ali držim do toga da ja to izričito napominjem, kako ne bi ispalo da sam zaobišao Horvata kao redaktora za NR Hrvatsku«. Nije na odmet ukazati s kolikom obazrivošću postupa Desnica u nastojanju da bude »pravilno« shvaćen kad želi uspostaviti javni dijalog: svoje mišljenje daje Joži Horvatu da ga pročita i da ga »odobri«; iako Horvat smatra da nije »korisno njegovo objavljivanje«, pročišćen tekst šalje Popoviću, ali s napomenom da u slučaju objavljivanja »svakako prethodno upoznajte s njim Jožu Horvata kao redaktora za NR Hrvatsku« - serija biranih i preciznih učvršćivača kojima otkriva koliko uvažava način funkcioniranja javne komunikacije kad se pokušava u tom prostoru da izrazi protivno mišljenje onomu što ga je već u javni život »plasirao« verificirani kritičar. Na samom kraju domeće, svjestan potencijalne opasnosti od namjernog ili nenamjernog /ne/razumijevanja što se krije i u ondašnjim pravopisnim praksama, da ne bi »želio da se mijenja interpunkcija«.

5.1. Upravo u isto vrijeme kad šalje svoj članak Jovanu Popoviću, Desnica je radio ili već završio rad na dvjema radio emisijama o **Zimskom ljetovanju** i njegovim povodom na Radio-Zagrebu (prema dogovoru sa Milanom Selakovićem iz juna mjeseca. U mjesec dana od objavljivanja kritike u **Književnim novinama**, bitno se promijenio odnos prema Desnici i **Zimskom ljetovanju**, pa se odustaje od planiranog prikaza teksta koji je izazvao čitalačku pažnju i pobudio živ čitalački interes, odnosno šalju se jasni signali upozorenja da se autoru i knjizi ne dade »prevelika« pažnja i s obzirom na knjigu i s obzirom na autorovu intenciju da tumači svoj tekst – Ivo Ladika s kojim je radio na realizaciji tih emisija javlja mu 24.07.1950., dakle samo dan nakon odaslanog pisma u Beograd: »Javljam Vam vrlo neugodnu vijest. Pozvao me direktor i naredio da storniramo Vašu emisiju 2.VIII., jer da ne možemo Vašoj knjizi posvetiti 2 emisije. Mislim da je stvar otpala na liniji 'Književnih

¹⁷ Joža HORVAT, „Vladan Desnica: 'Zimsko ljetovanje'“, *Književne novine*, 3/1950., br. 26, 4.

¹⁸ Upravo čisto pozitivističkom elaboracijom događanje sa tim u vezi može se veoma jasno ukazati na način kako je djelovala vlast i njezini transmissijski mehanizmi a kako Desnica kao pojedinac u tom sporu.

¹⁹ Citirano prema građi iz autorove zaostavštine.

novina'. Ostaje samo ona emisija od 3.VIII. Usmeno opširnije.«²⁰ Jovan Popović Desničin članak nije objavio. Snimljena emisija od 02.08. nije emitirana.²¹ Tako se izmakla prilika da ponudi svoju interpretaciju **Zimskog ljetovanja**, jer je u intervjuu planirane emisije za 02.08.1950. ugradio temeljne stavove »spornog« članka. Ni druge redakcije kojima je nudio svoj tekst nisu htjele da ga objave: morao je da prihvati činjenično stanje, ali se nije mogao da pomiri s nemoći da uspostavi javni dijalog u vezi s problemom koji ga zanima i koji ga se neposredno tiče i da se zadovolji rijetkim recepcijskim odzivima koji su roman ipak drukčije vidjeli i vrednovali, dakako, nakon ove inicijalne situacije koja je presudno utjecala na buduću recepciju **Zimskog ljetovanja**: A. Salvini, A. Brown, Č. Prica (u novopokrenutim **Krugovima** u Zagrebu), Aleksandar Tišma (u **Letopisu Matice srpske** u Novom Sadu) i dr. Tako se uspostavio polemički kontekst bez realne polemike, odnosno obnovio sindrom »fantomskih udova« ili kao što će kasnije sam nazvati **Progutane polemike**.

5.2. Oспорavanje **Zimskog ljetovanja** i sve ono što se pokrenulo tim osporavanjem, kod autora aktivira ne samo potrebu da brani svoj tekst tumačenjem vlastitih stvaralačkih intencija nego ijednu bolnu, traumatičnu »uspomenu« koju nazvasmo »sindrom fantomskih udova«. Naime, neposredno pred drugi svjetski rat i tokom rata izgubljena je zbirka pripovijedaka i zbirka pjesama, a izgleda i knjiga esejističkih i književnokritičkih tekstova što će se kasnije i potvrditi kao nikad ostvarena želja.²² To traumatično iskustvo bespovratna gubitka kad se godinama bojavao i pomisliti na prazan list papira, aktivira se upravo u trenutku kad je prevladao to iskustvo i kad se otputio u novu stvaralačku potragu. Valja također spomenuti, da je to bio i izazov na planu egzistencije, jer je nepunu godinu dana prije toga prešao u slobodne umjetnike napustivši mjesto šefa pravne službe u Ministarstvu financija NR Hrvatske i od tada živi isključivo od književnog rada.

»Podsjećanje« na ranije grehove i nagomilavanje novih grehova, kontinuirano stigmatiziranje nastavit će se potom kad god se za to ukaže moguća prilika. Odgovarajući na pitanje splitskog časopisa o tome kako shvaća lik umjetnika, Desnica će odgovoriti esejom **Kako zamišljam lik umjetnika** (1952) razvijajući sliku umjetnika kao usamljenika pojedinca koji razrješava svoju individualnu stvaralačku i egzistencijalnu muku, snažno markirajući i metafizičku njegovu poziciju. Takva koncepcija personalnosti i univerzalnosti bila je za Desničine osporavatelje toliko iritantna da su odmah iskoristili njegove stavove kako bi ga brutalno javno napali i opetovano stigmatizirali. Slično se dogodilo i s Desničinom kozerijom **Administracija umjetnosti** (1953) gdje tematizira važan aspekt književnog života, a to je da su pojedinci u organizacijama koje vode književne poslove i prezentacije književnosti javno daleko prisutniji od samih umjetnika zbog čijih se ostvarenja i cijela ta administrativna zgrada i pokrenula. Ironijsko sagledavanje ili blago tek upozoravanje na tu činjenicu o gušenju vrijednosti stvaralačkog rada za uštrb administriranja u umjetnosti bio

²⁰ Citirano prema građi iz autorove zaostavštine. Emisija 3.8.1950. je bila čitanje ulomaka iz romana u autorovu izboru.

²¹ Radilo se o dvadesetminutnom razgovoru u povodu izlaska romana *Zimsko ljetovanje*.

²² "Imao sam knjigu novela i knjigu stihova koje sam već predao Geci Konu – bile su pripremljene i čekale su na štampu. (...) Kada sam selio familiju iz Splita na selo, 1942. godine, iz predostrožnosti sam svojevremeno nosio pun kufer rukopisa. Grupa Italijana, nekakvih podavača, galamdžija iz južne Italije, pokupila je i iskrcala u Šibeniku i moj kufer među svojim sitnim prtljagom..." Citirano prema: „Između muzike i literature“, *NIN*, 11/1961., br. 553, 8. Razgovor vodila Ivanka Bešević.

je dovoljan povod da ga resko napadnu, bez obzira što je jasno artikulirao procese birokratizacije umjetnosti.

5.3. Novi će se front iskustva otvoriti napisima fra Marka Kosora o Desničinu jeziku u pripovijetkama, jer se Kosorovi napisi ne čitaju samo kao analiza Desničina jezika nego kao jasno legitimiranje/tematiziranje problematike hrvatsko-srpskog/srpskohrvatskog jezičnog sindroma/zagrljaja. Za razliku od Kosora koji Desnici spočitava nedovoljno poznavanje jezika kojim piše i »nečist« varijantni model, Desnica lako otklanja optužbu o nepoznavanju jezika, a Kosorovo svodenje jezika na raspoznatljivu čistoću varijante kojom autor piše, uvjerljivo interpretira s pozicije prava autora da zbog svojih stvaralačkih potreba koristi kompletno iskustvo jezika kojim se služi.

5.4. Prava se, međutim, hajka na Desnicu i obračun s njim, posebno opterećen fenomenologijom «oglednog slučaja» otvorila na samom kraju 1952. godine i na početku 1953. kao svojevrsna novogodišnja čestitka, nakon serije Desničinih **Zapisa o umjetnosti** u zagrebačkim **Krugovima**. Povod za žestoku, nesmiljenu ataku na autora ne generira se iz potrebe oponenta da ospori stavove Vladana Desnice o umjetnosti, nego da ga idejno i ideološki diskvalificira i to ne samo kao zastupnika neprihvatljivih pogleda na umjetnost nego i kao društvenog neprijatelja, onu drugu, historijski poraženu stranu koja se eto usuđuje da nesmetano diže svoj glas: »Pretrgli smo s Informbiro-om, kao što se zna, s njegovom teorijom i praksom. Obračunavamo s ostacima birokratizma kod nas. No u procesu toga obračunavanja, a na kulturnom području naročito, digli su se neki glasovi, najprije tiho a onda sve glasnije, koji s obračunom nad tim ostacima birokratizma nikakve veze nemaju. Naprotiv. Ti katkad zbunjeni i zbrčkani, katkad 'pameću zamagljeni', histerični ponekad od očaja i nemoći, te burgije od uma, ti glasovi koji su se digli podsjetili su nas na ono što smo zapravo oduvijek znali: da osim birokratizma ima i drugi front koji ugrožava naš socijalizam, a to je upravo taj malograđanski vašar, to je idealizam, antimaterijalizam, Croce, i ako nije baš Croce, onda su to te 'vječne istine' takozvane zapadne civilizacije, koju je u Španiji 'spasio' Franco.«²³ Iako će Desnici priznati da je »darovit pisac«, Joža Horvat će konstatirati, da su njegovi **Zapisi** »još (...) jedan dokaz primjene reakcionarnih shvaćanja Vladana Desnice u oblasti teorije umjetnosti i društvene prakse» i, budući da su ti **Zapisi** »upućeni mladim piscima«, mladim se piscima poručuje da slijediti Desnicu znači ulaziti »neminovno u sukob s progresivnim snagama u društvu i istinskom književnošću«²⁴. To će u nešto drugačijoj »obradi« reći Marin Franičević: »A naša sloboda je baš toliko nesloboda, koliko je potrebno da zaštiti radnog čovjeka od one druge 'slobode'.«²⁵ One građanske, idealističke, personalne, zapadne.

Odmah nakon tog nemilosrdnog «vjetrenja» i «provjetravanja» javnog prostora u kojem se zbog nebudnosti pojavljuju ideološki protivnici na primjeru se Desnice upozoravaju i drugi kako ih se vidi i u kakav ideološki kontekst postavlja, stranice svojih časopisa zatvaraju čak i oni koji su do tada davali pristup Desnici i oni koji su te inkriminirane **Zapise o umjetnosti** objavili – **Krugovi** kao časopis mladog književnog naraštaja u Hrvatskoj.

²³ Ivan DONČEVIĆ, „Kukavičja jaja Vladana Desnice ili kako se 'odgaja' mladež“, *Republika*, 8/1952., br. 12.

²⁴ Joža HORVAT, „Margine“, *Naprijed*, 9/1952., br. 49.

²⁵ Marin FRANIČEVIĆ, „O slobodi stvaranja i tendenciji“, *Vjesnik (Zagreb)*, br. 2421, 1.1.1953.

Uzaludan je bio Desničin napor da svjetlo dana ugledaju njegovi polemički odgovori. Mogao je tek s čuđenjem konstatirati, da vrag nosi šalu kad se ni **Krugovi** ne usuđuju objaviti njegov odgovor, ali ni redakcija koja je najprije odlučila da će objaviti Desničin odgovor neovisno o tome što su **Krugovi** odlučili da uskrate Desnici pravo da odgovori svojim oponentima pa onda u zadnji tren od svoje odluke odustala, što je bilo još jedno „razočaranje“ napadnutog autora. A za neimenovani časopis koji je bio spreman da objavi Desničin odgovor oponentima poimence u jednom ekstenzivnom tekstu, motivirao je svoje polemičke odgovore ovako: „Odgovore i pokušaje objašnjenja u bilo kom obliku koje sam napisao *svim* redakcijama koje su nte napadaje objavile, pa i mnogim drugima. I tako, nije mi preostalo drugo nego da ih spremim u fascikl koji nosi naslov ‘Progutane polemike’. Odatle ih danas evo vadim i objavljujem, ne zato da bih nešto nekome predbacio, nešto više zato da bih jednim konkretnim slučajem ilustrirao praksu i metode onoga što sam drugom prilikom nazvao ‘hotimičnim fabriciranjem nespোরазumaka’, a najviše zato što osjećam kao svoj dug prema javnosti da joj pružim onaj moj silom prilika progutani odgovor i u njemu sadržane elemente potrebe za donošenje suda.“ Uslijedilo je više napisa uperenih na njegovo javno žigosanje i on se dovija kako da odgovori svojim kritičarima. Sve su brojniji glasovi u kojima ga prijatelji informiraju za što ga se na javnim mjestima, i ne samo na javnim, sve optužuje: već objavljeni repertoar optužbi za reakcionarstvo i ideološko »zastranjivanje«, za nazadne idealističke poglede na književnost i umjetnost, dodatno se proširuje: pripisuje mu se resentiman prema međuratnom monarhizmu, pretresa se njegov život za vrijeme drugog svjetskog rata pa se tvrdi, bez ikakvih stvarnih činjenica, da je surađivao u okupacijskim časopisima, objavio gramatiku hrvatskog jezika za Talijane, maltene simpatizirao sa četništvom (iako je svima znano da je 1944. godine otišao u antifašističku borbu kao partizan) itd. Sve je izoliraniji, napuštaju ga prijatelji i znanci. Svoju će tadašnju situaciju ovako opisati: »Znanci i kolege počeli su me čak i u društvenom ophođenju izbjegavati, naročito na vidnim mjestima i društvenim sastajalištima, a još naročitije u prisustvu datih lica, jer su održavanje i najformalnijih društvenih veza sa mnom – s osnovom ili bez osnova – smatrali krajnje neoportunim i bređim nepoželjnih praktičnih posljedica.«²⁶ Ma koliko bio neudoban i strašan osjećaj označenog, odbačenog i nepoželjnog, ma koliko da zbog toga imao neposredne štete u svom profesionalnom radu, ipak ga najviše muči i pritiskuje svijest o nemoći da sa sebe spere objede kojima je izložen, što mu je uskraćeno elementarno pravo na slobodnu riječ: »Za mene je važno to, da mi je u toj zgodi uskraćena svaka mogućnost da *bilo gdje* i *bilo kako* odgovorim na te napade, da se pokušam od njih obraniti, da se ogradim od insinucija, da se odrečem interpretacija koje su mi proizvoljno podmetane, da javno pružim objašnjenje nespোরазumku, za onoliko za koliko je to doista bio nespোরазumak a ne nešto drugo. Ali eto! Našlo se da će biti ispravnije i čestitije, i da će se, valjda, bolje poslužiti jasnoći stavova i odnosa, slobodi riječi i borbi mišljenja ako mi se, prije konačnog i besprizivnog prelamanja štapa nada mnom, oduzme ono prastaro i osnovno pravo što se resumira u već osveštenom, sakralnom pitanju koje svaki sud upućuje optuženiku prije izricanja presude: ima li nešto da kaže u svoju obranu?«²⁷ A on odgovara objavljivanjem knjiga i planira nove u kojima je mislio da neposredno odgovori protivnicima.

²⁶ Citirano prema zapisima iz autorove zaostavštine.

²⁷ V. DESNICA, *Hotimično iskustvo. Knjiga prva*.

Treba također imati na umu da je Desnica i te kako upućen ne samo u sadržaj polemike u javnom kulturnom prostoru (realisti:modernisti, ideologija: sloboda stvaranja, modernizam:realizam) nego i u cjelinu polemiziranih pitanja. Zato njegovi odgovori, odnosno pokušaji da zametne odgovorima svojim oponentima moguću polemičku situaciju, ostaju tek pokušaji bez realizacije. Rasprava o estetici socrealizma tako se realno vodila ne na planu načelne teorijske diskusije o tom modelu, nego se realno događala u kontekstu pozicija učesnika u polemičkom prostoru.

5.5. U kontekstu sukoba o kojem je riječ u ovom tekstu treba spomenuti planiranu knjigu eseja, književne, filmske i kazališne kritike. Naime, Desnica je već tokom 1952. godine, dakle, prije brutalnog napada na **Zapise o umjetnosti. Refleksije i iskustva**, imao planiranu i dobrim dijelom dogotovljenu knjigu pod naslovom **Članci i kozerije**²⁸. Ponudit će je uredniku Đurinoviću, ali do realizacije neće doći. Isti rukopis, jedva proširen sa četiri teksta, ponudit će Matici hrvatskoj. Naslov je bio izmijenjen, odnosno u »konkurenciji« su bila dva: **Feljtoni i kozerije** i **Eseji i kozerije**. Da je knjiga bila oformljena, svjedoči i pismo što ga Desnica odao Matici hrvatskoj 19.06.1954. godine: »Prema usmenom dogovoru s tajnikom Matice drugom Nikolom Pavićem, ponovo dostavljam rukopis 'Feljtona i kozerija' na pregled i recenziju.« Recenzije su bile negativne. Do objavljivanja nije došlo, najvjerojatnije zbog polemičkih tekstova, odnosno jednog broja odgovora koje mu nisu htjeli objaviti. Neovisno o tome što u knjigu nije uvrstio sve polemičke odgovore, pogotovo one koje su imale snažnu crtu ličnog i gdje se išlo za diskvalifikacijom oponenta, a ne za pretresom predmeta spora. U tom smislu, ideja da se **Esejima i kozerijama** »brani« kompetencija svojih tekstova, definitivno se nasukala na sprudove obzira i zaštite uglednih Desničinih oponenta. Uvrštene i neuvrštene polemike pohranit će se u fasciklu koju je naslovio **Progutane polemike** i koje će, većim dijelom, objaviti Jovan Radulović 2001. godine pod istim naslovom **Progutane polemike**.²⁹ Vremenom će knjiga narastati uvrštavanjem novih tekstova, uglavnom polemičkih odgovora što nisu ugledali svjetlo dana i tako mijenjati svoju temeljnu ideju – planirana je na početku kao klasična knjiga eseja, književnih kritika itd., a na kraju se oformila i kao knjiga polemika u kojoj se razotkriva funkcioniranje jednog aspekta književnog i kulturnog života u Hrvatskoj. Tu ideju ugradit će Desnica i u sam naslov – od prvobitnog naslova **Feljtoni i kozerije** došlo se do naslova **Naličja**. Knjiga nikada nije objavljena pa je tako propala mogućnost da se predstavi kao esejist i kritičar (filmski – do čega je posebno držao, kazališni, književni), ali i analitičar književnog i kulturnog života.

5.6. Vremenom je polemički kontekst blijedio i do objavljivanja toliko željene knjige nije došlo. Pojavili su se sve ubrzanijim tempom novi ljudi, sve značajnijim tekstovima razmicali ustaljene i uvriježene poglede na književnost i kulturu te na taj način širili prostor slobode riječi. Desnica je sve uvaženiji pisac, a nakon objavljivanja **Proljeća Ivana Galeba**

²⁸ Knjiga je komponirana u tri kompozicijske cjeline gdje se autor prezentira kao esejist i polemičar (*Eseji i kozerije*), teoretičar i filmski kritičar (*Prilozi estetici filma/O teoretskim problemima filma kao umjetnosti*) te kao kazališni kritičar (*Marginalije uz dramski repertoar*). »Sporno« je bilo prvo poglavlje u koje je uvrstio svoje neobjavljene polemičke tekstove: »Kako zamišljam lik umjetnika«, »Nesporazumak oko 'primijenjene književnosti' - mali prilog našoj kulturnoj historiji«, »Odgovor Joži Horvatu«, »N. St., Aristotel i ja«, »Odgovor Marinu Franičeviću«, »Kukavičja jaja Ivana Dončevića«, »Pozadina i metoda jedne kritike«, »O jednom gradu i o jednoj knjizi«.

²⁹ Vladan DESNICA, *Progutane polemike*, (prir. Jovan Radulović), Beograd 2001.

neprikosnovena umjetnička veličina. Pa ipak!, tragove prisutnosti sada već u drugi plan skrajnutih osporavatelja možemo i nadalje da uočavamo. **Proljeća** na primjer nisu mogla da uđu ni u uži izbor ni za NIN-ov roman godine niti za sarajevsku nagradu za roman godine, a da se radi o izuzetnom tekstu svjedoči ne samo recepcija književne kritike iz tog vremena nego pogotovo kasnija čitalačka i književnokritička provjera. Međutim, bitno se ne mijenja odnos sredine prema njemu – izoliran je, ne sudjeluje ni u kakvim manifestacijama u književnom životu, njega se sistematično i uporno mimoilazi i prešućuje. Vrijeme stigmatiziranja učinilo je svoje.

6. I upravo u trenutku kad je počelo da blijedi iskustvo što su mu ga tako uvjerljivo omogućili osporavatelji, obnavlja se isti fenomen – kako opravdati sebe od neutemeljenih optužbi!

Htjeli mi to ili ne govor sa sobom, dijalog sa svojom aporičnošću, jer dijalog sa svojom otvorenošću, nerealiziranošću koju tako lako i naivno – da li i dovoljno odgovorno - imenujemo budućnošću istodobno jest i dijalog s drugim i proizvodnja drugog pri čemu taj drugi može biti shvaćen kao ne-ja, ali i kao nepostojeći, odnosno nepostojeće. Tako model konstituiranja pamćenja o sebi često jest i projekt zaborava sebe. Pred tim se pitanjima ponovo susreo u trenutku kad je zbog narušenog zdravlja odlučio da ode u penziju i kad je tražio da mu se dodijeli umjetnička penzija. Molba mu nije odmah riješena, jer se od njega tražilo da dodatno opiše svoju biografiju u vrijeme drugog svjetskog rata. On udovoljava tom zahtjevu, ali priliku pokušava iskoristiti za pokretanjem postupka kojim bi se procijenila njegova nepostojeća društvena „krivnja“: „Uzaludna su bila sva moja nastojanja da se to šaputavo ‘moje pitanje’ iznese na tapet i jednom zauvijek proventilira: ono se, kao što se i u ovoj prilici vidi, svakom podesnom zgodom iznova podvodno uzmućuje. Zato koristim i ovu priliku, pa upravljam Naslovu molbu, da se povodom rješavanja o mojoj umjetničkoj mirovini već jednom konačno proventilira ‘moje pitanje’, te da najzad svrši Kafkin ‘Proces’ pod čijim se inkubusom nalazim evo već devet godina, i koji je meni stalno otežavao rad, a ni našoj kulturnoj klimi nije služio ni na korist ni na čast.“³⁰ Umjetnička mirovina mu je dodijeljena, ali do pokretanja procesa kojim bi se „proventilirala“ njegova krivnja nije došlo.

U tom smislu nije uspio da zadovolji ni svoju potrebu da se potvrdi kao polemički ja u odnosu na kulturni život, što ga je više zanimalo ni da ublaži efekte stigmatiziranog pojedinca kome je uskraćena mogućnost da se javno ili brani ili zastupa.

³⁰ Citirano prema grafi iz autorove zaostavštine.

SCHAFFENSANGST UND DAS POLEMISCHE ICH VON VLADAN DESNICA

Zusammenfassung: In Interviews mit Vladan Desnica enthüllen sich sehr oft Desnicas Vorstellungen über Künstleridentität. Er vertritt die Ansicht, dass ein konsistentes Eintreten für eigene Ideen und eigene Haltungen die besten Lösungen hervorbringt. Desnicas Antworten in Interviews befriedigen nicht nur die primäre Anforderung der Fragen, sondern bieten auch eine breitere, umfassendere Stellungnahme, die sowohl den impliziten autobiographischen Kontext als auch den allgemeinen gesellschaftlichen Kontext umfasst. Der letztere ist für Desnica weder vollständig noch monolithisch auf keiner Ebene, sondern ganz im Gegenteil – offen für die Zukunft und daher anfällig für diverse Interpretationsstrategien.

Schlüsselwörter: Vladan Desnica, polemische Schriften, Interviews

Literatura

Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga prva*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2005.

Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice. Knjiga druga*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2006.

Vladan DESNICA, *Progutane polemike*, (prir. Jovan Radulović), Beograd 2001.

Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Igre proljeća i smrti*, Zagreb 2008.

Dušan RAPO (ur.), *Zbornik radova o Vladanu Desnici*, Zagreb 2004.

Živojin N. TODOROVIĆ, *Reč imaju pisci sveta*, knjiga I, Kragujevac 1962.

DESNIČINI SUSRETI
2009.
Zbornik radova

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

 press

Filozofski fakultet u Zagrebu
Zagreb, 2011.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 4

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu,
Filozofski fakultet,
Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
FF-press

Za nakladnika

Damir Boras

Uredili

Drago Roksandić
Magdalena Najbar-Agičić
Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomoglo je
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2011., Filozofski fakultet, FF-press, Zagreb

ISBN 978-953-175-400-2

DESNIČINI SUSRETI 2009.

Zbornik radova

Drago Roksandić, Magdalena Najbar-Agičić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Nakladnik

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet

Zagreb, Ivana Lučića 3

tel. 01/6120-111; faks. 01/6156-879

e-mail: info@ffzg.hr

www.ffzg.unizg.hr

Izvršni urednik

Boris Bui

Grafička oprema

Ivanka Čokol

Marko Maraković

Boris Bui

Lektura i izrada kazala

Jadranka Brnčić

Idejno rješenje naslovnice

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje naslovnice

Ana Pojatina

Tisak i uvez

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

rujan 2011.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 777553.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI
2009.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
MAGDALENA NAJBAR-AGIČIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA